

István király król Stefan

Augusztusban István királyt ünnepeljük. Természetesen Istvánra, "a" királyra gondolunk, róla beszélünk: Szent Istvánról.

Adott azonban a magyar - az erdélyi - történelem még egy olyan István királyt a világnak, akire ugyancsak büszkék lehetünk. Báthory István erdélyi fejedelem volt s lengyel királlyá választották. Emlegetjük, mégis keveset tudunk róla.

Augusztus lévén (s mert előző számunkban Wertán Zsolt erdélyi útinaplójában is esett róla szó), idézzük fel most őt, akit a lengyel történetírás is, a köznyelv is egyszerűen csak "król Stefan" - azaz "István király" néven emleget.

Bevezetésül idézzük fel a lengyel lexikonok értékelését:

1533 szeptember 27-én született Somlyón, 1586 december 12-én hunyt el Grodnoban (a mai fehérorosz Hrodna városban - dcs). Erdélyi fejedelem 1571-től, lengyel király 1576-tól, István vajda és Telegdi Katalin fia. A magyaron kívül folyékonyan beszélt latinul, olaszul és németül. Lengyelül nem tanult meg. A köznemesség a szenátus többségének tiltakozása ellenére választotta meg 1575 december 15-én. Báthory István 1576 május 1-én feleségül vette Jagelló Annát, és Krakkóban lengyel királlyá koronázták. Kétségtelenül a legkiválóbb lengyel uralkodók közé tartozik.

Nagy László forrásokra hivatkozva úgy vélekedik, hogy tévedés, miszerint István király nem tudott lengyelül. Igenis, tökéletesen értett, csak nem szólalt meg - idézi a történész -, mert úgy tartotta, hogy a király alattvalói nyelvén csak hibátlanul szólalhat meg.

Báthory István korán árván maradt, neveltetését Várday Pál esztergomi érsek vállalta, aki idővel Bécsbe vitte a gyermekifjút.

"...a Ferdinánd udvarában nevelkedő Báthory István több mindent átvett a király uralkodói és emberi szokásaiból és gyakorlatából. /.../ Miután Ferdinánd 1556-tól német-római császár is lett, kibővülő udvara még több lehetőséget kínált a világ megismerésére az itt szolgálatot teljesítőnek. Ám már korábban is az uralkodó állította össze az ifjak nevelési elveit. Kíváncsi volt, hogy az apród a nemesi erkölcsi normák elsajátítása közben tanuljon meg az uralkodónak engedelmes hűséggel szolgálni." - írja Nagy László a Báthory István emlékeztetőnek szentelt könyv bevezető tanulmányában.

Miféle idők ezek? Ha csak néhány, meglehetősen jól ismert dolgot veszünk csokorba, máris kialakul egy érdekes kor képe, valamint egy igen határozott és lelkiismeretes személyiség arculata. A későbbi lengyel király és erdélyi fejedelem tehát 1533-ban született. Éppen nyolc évvel később, 1541-ben vonul be végleg Szulejmán szultán Budára, hogy "oltalmazza" az özvegy Izabella királynét és fiát, az egy éves János Zsigmondot, aki 1559-ben, anyja halála után lesz erdélyi fejedelem, míg 71-ben meghal.

Csak emlékeztetőül: Szulejmán **abba** a királyi fővárosba vonul be, és fokozatosan **az a királyi palota** válik török kaszárnyává, amely kevéssel több mint egy évszázada még Zsigmond magyar király és német-római császár székhelye, Európa központja... Mátyás idején fontos, európai jelentőségű hatalmi és kulturális központ... volt.

A török terjeszkedés még Buda elfoglalása után is tovább folyt, hiszen következett Kőszeg, majd sok más között Eger ostroma, az egész Alföld és a Dunántúl Balatonig terjedő, valamint északra, Esztergomig húzódó részének meghódítása...

Mindez 1566-ban, Szulejmán szultán Szigetvár alatti halálával, pontosabban s politikailag 1568-ban, a drinápolyi békével ért véget.

Báthory István ekkor, 1568-ban 35 éves, és az erdélyi fejedelmet szolgálja.

"Vitézek, mi lehet ez széles föld felett szebb dolog az végeknél?" - kérdezi büszkén a kor s a magyar irodalom egyik legnagyobb költője, Balassi Bálint.

A 16-ik század 50-es, 60-as éveinek végvári harcaival kapcsolatban arról ritkán beszélünk, hogy az alapvetően magyar katonák közt ezekben a várakban meglehetősen nagy számban küzdöttek horvát, olasz, spanyol, német, vallon, skót és angol katonák, hogy a "közelebről" érkező szerbeket, és más, szláv nemzetiségűeket ne is említsük. Miért fontos ez?

Elsősorban az ugyanekkor terjedő reformáció, az ekkoriban különösképpen átalakuló szellemi élet miatt. Ezek az emberek igen sokféle eszmét, szellemi törekvést hoztak magukkal messzi, főként nyugat-európai tájakról.

A végvári harcok néhány évtizede, persze, elsősorban a katonai áldozatok és bukások, a valódi hősiességek és a pusztítás kora. De közben egy érdekes, eladdig kevésbé tapasztalt szellemi átalakulás kora is a magyarság, s különösen az erdélyiek világában.

Amikor ma, a 20-21-ik század fordulója táján egyre-másra új, egészen ismeretlen társadalmi veszélyekkel találkozunk, értetlenkedve állunk egy-egy korábbi jelenség, hitvita, vallási összetűzés előtt. Mi sok évszázados késedelmeket ledolgozva ökumenéről, toleranciáról és olyan vallásszabadságról beszélünk, amely nemcsak írott törvényekben ül, de a lelkiismeretet is áthatja. Akkortájt képesek voltak egymást agyonverni azért, mert az egyik latinul, a másik magyarul akarta mondani a Miatyánkot... Hogyan? - értetlenül nézzük a reformáció korát. Értetlenségünk érthető: nem tudjuk, hogy mi is volt egy-egy 16-ik századi, számunkra már mondva csinált fogalom körüli harc tétje. Vagy mi volt... a következménye.

Nem jut eszünkbe, hogy többnyire bizony akkoriban sem látták a fától az erdőt...

Például: *Magyari István* sárvári prédikátor 1602-ben könyvet ír *Az országokban való sok romlásoknak okairól*, s elmondja: Isten a bűnei miatt veri a magyart a török hódítással. Hogy mi a magyarok bűne? Hát az, hogy akadályozzák Isten igéjének hiteles, protestáns terjesztését. Pázmány Péter erre válaszol s az érvelést visszafordítja: igen, Isten sújtja a magyarságot, csak hogy éppen azért, mert oly sokan hűtlenek lettek a katolikus egyházhoz. Tehát a politikai vitából teológiai vita lesz. Nem azt vizsgálják, mit lehetne tenni a szétzüllés ellen, hogyan lehetne lerázni a török igát, hanem azt, hogy katolikusnak, vagy reformátusnak van-e igaza.

Mégis, ekkoriban, a látszat és közhiedelem ellenére valamiféle vegyes, igazán ki nem mondott, meg nem fogalmazott tolerancia működik a Kárpát-medencében. (1566-ban kitiltják a jezsuitákat Erdélyből; de a híres tordai országgyűlés 1568 január 6-án bizonyos toleranciát hirdet, hogy aztán a következő évek gyakorlata - részben éppen István fejedelem lépései nyomán - újból kissé visszaszorító legyen.)

Mégis, a tolerancia működik.

Miközben ugyanis a Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség területén "pávisták" és egyre-másra megjelenő más felekezetek vitatkoznak a kettős hódítás árnyékában, ugyanakkor Franciaországban például 1572-ben lezajlik a hírhedt Szent Bertalan-éj: Párizsban kétezer hugenottát (francia protestánst), országszerte pedig összesen tízezret mészárolnak le. Mint mindig, Isten nagyobb dicsőségére.

És ekkortájt (1571-ben) lesz a túlnyomórészt protestáns, Habsburgnak is, töröknek is alávetett Erdély fejedelmévé a katolikus Báthory István.

"A Magyar Királyságtól elszakadt keleti országrészt valójában a Habsburg- és a Török Birodalom hatalmi harca és meg-megújuló kompromisszuma hívta életre és tartotta fenn külön államalakulatként, több mint egy évszázadon át. Erdély egyszerre volt a Török Birodalom "különleges státusú" szerves része és a Magyar Királyság hol hűbéres szövetségese, hol hadviselő ellenfele. Emellett egyszerre volt a középkori magyar állam hagyományainak őrzője és új európai eszmeáramlatok befogadója, sőt időnként zászlóvivője."

Így foglalja össze rövidítve és igen közérthetően a korszak kutatója, Nagy László történész a politikai Erdély létét, majd még hozzát teszi:

"Egyes időszakokban részt vett a magyarság törökellenes élet-halál harcában, de sokszor török szövetségben - pontosabban vazallusságban - pusztította azt a másik magyar hazát, amelynek valójában a Török Birodalomban elfoglalt privilegizált státusát köszönhette. A kortársak - változékonysága miatt - gyakran nevezték Erdélyt gunyoros felhanggal «Tündérország»-nak. Ez az elnevezés az utókor téves olvasatában vagy tudatos félremagyarázásában elveszítette eredeti jelentését, s azonosult Erdély tájainak tündéri szépségével és kapta egyik nagy regényírónktól a «Tündérkert» nevet."* Hát igen, a történelem egyáltalán nem olyan egysíkú, mint azt a könnyebbség kedvéért gyakorta véli az utókor....

Miféle európai, politikai kép tárult István úr elé, amikor 1571-ben beiktatták - isztambuli jóváhagyással - Erdély fejedelmének székébe?

Említettük: a kor, valamint a bel- és külpolitikai helyzet igen bonyolult. 1571 október 6-án, alig néhány hónappal beiktatása után az új fejedelem komoly belpolitikai tette: irgalmatlanul leverte a csíki székelyek lázadását. (Erről még ejtünk szót.)

A másik esemény távolabbi, de mégis, áttételesen Erdélyre is befolyással bír: egy napra rá, 1571 október 7-én szenved el a török hajóhad a híres, nagyjelentőségű vereséget Lepantónál, a Don Juan d'Austria-vezette spanyol-velencei hajóhadtól. Ez a vereség igencsak megakasztja, fékezi a Földközi-tengeren a további török terjeszkedést. Arról a bizonyos csíki felkelésről, amely ugyancsak "megérne egy misét", most csak ennyit: a történészek szerint a székelység - amely határőrszolgálatra kötelezve, a kezdetektől fogva mint nemzet kapott nemességet, s nem egyéneként, (tehát a székelység közvetlenül király jobbágya s nem valamely kisebb, helyi földesúré) - a különféle gazdasági változások következtében drámai változásokat élt át. Erdélyben munkaerőhiány lépett fel: a szabad székelyeket erőszakkal fogták munkára. Tiltakoztak. Az első, fegyveres megmozdulást (az Erdélyi Fejedelemség létezésé óta) 1562-ben János Zsigmond fojtotta el, véresen. Erre következett 1571-ben Báthory István lépése.

Ezzel az ügy, persze, nem zárult le: később - már jóval István halála után - a századforduló, pontosabban 1599 november 3-a tragikus fordulópontot fog hozni a székelység, s ezen belül - az egyébként nagyon szegényen élő, elmaradott - csíkiak sorsára nézve.

Ekkoriban ugyanis újabb zavargások következtek, amelyeket a Báthoryaktól sorozatban elszenvedett, kegyetlen megtorlások is szítottak. Részben a határon kívülről érkező felbujtás következtében ezen a napon gyilkolja meg - az amúgy őszintén jóakarátú és szelíd - Báthory András fejedelmet, warmiai bíborost egy csíkszentdomokosi ember, s viszi a levágott fejét jutalomért a Gyulafehérvárat dülő Mihály vajda elé... (Rémregény: mintha a szelíd András pap az egész Báthory-család minden, székelység elleni lépését fizetné meg, amikor azon a novemberi napon, Csíkszentdomokos határában, a Pásztorbükkén agyonverik.* *)

Ennek a gyilkosságnak következménye a sebtiben kiadott pápai átok, amely Csíkszentdomokos népét két évszázadra lelkiileg megnyomorította. És a következő, majdnem két század a Székelyföldön továbbra is arról szól, hogy szinte folyamatosak a felkelések... köztük is a legszomorúbb emlékü a hírhedt madéfalvi veszedelem, a Siculicidium (SICVLICIDIVM***) eseménye 1764 január 7-én.

Ismételnünk kell: nem is olyan egyszínű a történelem, mint a tankönyvek lapjain, ahol vannak "jó" királyok és rossz" királyok"... ó, dehogy.

De mit kellett még számításba vennie Báthory Istvánnak?

A török terjeszkedik, a Habsburgok ellen szeretné biztosítva látni balkáni hódításait. Ezért igyekezett korábban Magyarországot maga mellé állítani, Bécs ellen fordítani. Ha nem lehet, hát kénytelen meghódoltatni. (Perjés Géza történész értelmezése szerint.)

Közben a nagy spanyol birodalom, ahol "sohasem nyugszik le a nap", valamint Anglia hasznot húz Amerika felfedezéséből. Az angolok az 1588-as tengeri győzelemmel vissza fogják vetni a spanyolokat a tengeri terjeszkedésben, de a török középeurópai

terjeszkedésével addig sem sokat törődik egyik fél sem. Franciaország halálosan szembenáll a Habsburgokkal, neki tehát jól jön, ha Bécset szorongatja keletről a török és lefoglalják a különféle, soha nem nyugvó magyar szabadság-próbálkozások. (A diplomáciai próbálkozások is; ne csupán konkrét, fegyveres harcokra gondoljunk.)
Hát akkor, irány Lengyelország!

A lengyel királyság és az Erdélyi Fejedelemség kapcsolata nem újkeletű. Öreg Zsigmond király (a dinasztiaalapító Jagelló unokája, aki 1506-tól 1548-ig uralkodott) és felesége, az olasz Bona Sforza a magyar trónra apelláló Zápolya Jánoshoz adja Izabellát, legidősebb leányukat. Zápolya és Izabella fia, János Zsigmond jórészt a krakkói királyi udvarban nevelkedett, amely a következő király, Zsigmond Ágost (azaz: János Zsigmond nagybátyja) idején is élénken érdeklődött Erdély sorsa iránt, bárhogy lekötötte figyelmét a tatár veszély, a livóniai háború, és IV. (azaz Rettenetes) Iván orosz cár terjeszkedése.

Az utolsó Jagelló-fiú, Zsigmond Ágost utód nélkül meghalt, harmadik felesége viszont Habsburg-leány volt. És maradt a jórészt Bécs felé húzó főnemesség... És élt az egyetlen Jagelló-vér: Anna, aki 1523-ban született - az egyetlen Öreg Zsigmond és Bona leányai közül, aki még nem ment férjhez. (Csúnya volt és ekkoriban már erősen ötven körül járt, miközben a XVI. században már egy negyvenéves asszony is igencsak "előrehaladott korúnak" számított.)

A franciák is kacérkodtak a lengyel trónnal: Valois Henriket nagy többséggel meg is választja a lengyel szenátus és nemesség, Henrik 1574 januárjában elfoglalja a krakkói trónt, aztán, amikor megtudja, hogy bátyja, IX. Károly francia király meghalt, csapat-papot hagy. Elszökik Krakóból, ezt tessék szó szerint érteni! - és visszamegy Párizsba francia királynak. A lengyelek ismét király nélkül vannak: jöhet Báthory István, aki amúgyis közeli a lengyel nemesség szívének, hiszen, a félig lengyel János Zsigmond utóda az erdélyi fejedelmi székben, és korábban is hűségesen támogatta Izabellát és fiát a Habsburgok ellenében. Megválasztják tehát az erdélyi fejedelmet lengyel királynak. (Ez volt talán az utolsó "jó megérzése" a lengyel nemességnek: másfélszáz évvel később harapófogóba szorította a kapkodó országot az osztrák-orosz nyomás, és abból a szorításból három darabban hullott szét az egykor európai nagyhatalom.)

Így aztán 1576 május elsején István, Erdély fejedelme a Wawel koronázó székesegyházában lengyel királlyá koronáztatott, s egyúttal hűséget esküdött Jagelló Annának.

Sem erdélyi, fejedelmi, sem lengyelországi, királyi uralkodásának ismertetésére ezúttal nincs helyünk és módunk, talán más alkalommal visszatérünk rá. Tudjuk, hogy - kissé a kor hangulatával, és a kor katolikus uralkodói szokásaival ellentétben - igen toleráns volt István király. Egyszerűen tegyük hozzá magyarán: hiszen Erdélyből jött!

Tízéves lengyel királysága idején tervezgette a nagy, törökellenes összefogást, miközben Rettenetes Iván ellen kellett harcolnia, a Lengyel Korona és Litvánia keleti határait erősítenie, de a nagy összefogást nemcsak az ő halála akadályozta meg. Akadályozta egyéb is:

a nyugat-európai országok nem voltak még készek erre a lépésre. Hiszen színre lépett az Atlanti Óceán térsége - a tengerek fölötti uralom kérdése - s Közép-Kelet-Európa útszélre vettetett. Nagy, "keresztény" összefogásra a török ellenében csak akkor kerülhetett sor, amikor már végleg kiderült, hogy a világtengerek Anglia, a Németalföld és kis részben Franciaország érdekerülete. A Habsburg-német-spanyol világ számára ekkor válhatott ismét fontossá, hogy "ki kell üzni a pogányt! "...

Villantsunk fel István királyról két, rövid színt. Az első a már említett csodálatos költő, *Balassi Bálint* sorsával kapcsolatos. A költő István király udvartartásával ment Lengyelországba, ott híven szolgálta, a gdanski (danckai - ahogyan akkoriban magyarul

Gdansk nevét mondták) csatába is elkísérte, csak apja osztrák letartóztatása hírére kért engedélyt a hazatérésre.

Balassi sokkal tartozott Báthory Istvánnak: a király még erdélyi fejedelemeként állhatatosan megtagadta, hogy a költőt a török követelésére Isztambulnak kiadja.

Balassi egyébként legszebb s talán mais legnépszerűbb verseit török dalok ritmusára írta, miközben folyamatosan a török elleni végvári harcokban vett részt. (Említettük, hogy a történelem nem olyan egyszerű - a kultúrtörténet pedig, ha lehet, még kevésbé egyszerű!)

*Éneklém ezeket elkeseredett szívvel,
Várván Úr kegyelmét fejemre szent lelkével;
Tétova bújdosván,
Bűnömön bánkódván,
Tusakodván ördöggel.*

- írja a költő *Bocsásd meg Úristen* című, szomorú-gyönyörű versében, hogy aztán egy másikban felmosolyogjon az égre:

*Ó nagy kerek kék ég,
Dicsőség, fényesség,
Csillagok palotája;*

A másik apróság, amit befejezésül említünk, Báthory István házasságával kapcsolatos. Jagelló Anna, az utolsó Jagelló-ivadék a házasságkötés és koronázás pillanatában 53 éves volt. S mint említettük, nem igazán "jó nő"... Erről máig él a lengyel köztudatban egy anekdota, amelyet több kortárs is lejegyzett:

Esküvő és koronázási szertartás után, este az országnagyok szokás szerint elkísérték a királyt a fejedelmi lakosztály ajtajáig, hogy ne csak "konszokrált", de jogilag "konzumált" is legyen a házasság. Kinyitották az ajtót és Báthory István meglátta az immár fejedelmi ékek, ruhák nélküli, házastársi együttlétre váró Annát... ekkor két karjával nekifeszült az ajtófélfának és így szólt: "Kaszaboljatok le, de ezt nem kívánhatjátok tőlem!" ****

Ezzel együtt István király a lengyel történelem egyik legpozitívabb alakja. Koronázását - mint Kovács Endre írja ***** - jó hírek előzték meg: "...becsületes, okos, nagy tehetségű, jó szónok, vallási kérdésekben türelmes, nemes erkölcsű, igazságos. Ígéreteit Blandrata***** terjesztette elé, e szerint: a lengyeleket megtartja szabadságaikban; minden országos adósságot kifizet; visszaszerzi az orosz által elfoglalt területeket; törökkel, tatárral békét köt; az ország határait megerősíti; 200 ezer forintot küld az ország szükségleteire; a tatár fogságban lévő lengyeleket kiváltja."

Betartotta az ígéreteket...

Születésének 400-ik évfordulóján a krakkói egyetem orvosi bizottsága megvizsgálta a király halálának körülményeit.

A források értékelése alapján arra a meggyőződésre jutottak, hogy István királynak heveny gyulladásból eredő, kétoldali vesezsugorodása volt. Ez okozta a halála előtti napokban a rohamokat és súlyos görcsöket is. Emiatt lett aluszékony és étvágytalan. Környezete az izomgörcsöket epileptikus rohamoknak vélte, halála után pedig fellobbantak mérgezésről s egyebekről szóló találgatások.

Pedig csak annyi történt, hogy a nagyformátumú, kívánatosan irányító emberek is meghalnak egyszer...

Báthory István, Erdély fejedelme, Lengyelország királya 1586 december 12-én lehúnyta a szemét. A lengyel királyok koronázó- és temetkező templomában, a krakkói Wawelben, a

székesegyházban nyugszik. A kortárs lengyelek Báthoryról valóban egy mondást hagytak az utókorra, amelyet a lengyel közvélemény ma is ismer: "Vagy meg sem született volna, vagy örökké élt volna."

dcs

*"Tündérbert" - Móríc Zsigmond *Erdély- trilógiájának* Báthory Gáborról szóló, I. kötete

** Részletes, színes ábrázolása Dávid Antal *Erdély nagy romlása* c. trilógiája I. kötetében - "A sárkány papja"

*** Január 7-én kora hajnalban Buccow erdélyi fővezér parancsára, Siskowicz altábornagy vezetésével a katonaság megrohanta a Madéfalvára gyűlt csíki székelyeket, akik a határőrsorozás ellen tiltakoztak. Hajnalban ágyútűzzel árasztották el a falut, a 2500 ember túlnyomó többsége ott helyben, vagy később elpusztult. Ezután kezdődött a székelység tömeges kivándorlása Moldvába.

A "siculicidium" (székelygyilkolás) latinul, nagybetűvel: SICVLICIDIVM - úgynevezett kronosztikon. Ha a betűk római számértékét összeadjuk, az esemény évszámát kapjuk: M=1000; D=500; C=100 (2-szer); L=50; V=5 (2-szer); I=1(4-szer) - összesen: 1764

**** "Panowie, moze cie mnie szablamy sie kac, ale tego nie wymagajcie!"

***** "Magyarok és lengyelek a történelem sodrában", Kovács Endre, Budapest, 1973

***** Blandrata György (Giorgio Biandrata) 1515-1588, az inkvizíció börtönéből Genfba, majd Lengyelországba menekült. Bona, később Izabella udvari orvosa, Dávid Ferencsel az unitárius tan terjesztője, később visszavonult.

(Megjegyzés: a családnevet a történelmi források és a későbbi írások is, folyamatosan kétféleképpen írják - a család is ezt tette annakidején: Báthori - Báthory - ennek megfelelően az idézett szövegekben is kétféleképpen szerepel - *dcs*)

*****

Ezúttal is következzenek egy Jakabffy Elemér írás, egy különös életutat bejáró erdélyi költőről, akinek a neve: Szefeddin Sefket bey...

Az írás az Ünneplő beszédek című kötetecskéből való.

Herczeg Ferentől Szefeddin Sefket beyig

A legfiatalabb erdélyi költővel most, április 14.-én találkoztam. Neve Szefeddin Sefket bey, kora 23 év. Atyja török diplomata, anyja pedig az előkelő székely Incze család sarja. Az Arany János Társaság délelőttjén szerepeltünk együtt. Közvetlenül utánam ő következett és én jóindulatú bírálatra készültem. Azonban alig szavalt el két versét, úgy éreztem, a jövő ígérete állott elém. Ez a fiatal költő elsősorban azt az adottságot használja ki, hogy török és magyar vér keveréke, hogy török ősöktől is származik és mégis egészen erdélyi magyarrá lett, amiért is emígyen énekel:

Bajazid és Szolimán
megbékélt utódja
az erdélyi tengeren
ringó árva bója.
Sorsközösség köt ide,
hozzájuk csak vérség:
ledobom magamról az
exotikum vértjét.